

Literatura je pač samo ena — dobra ali slaba. Kaj morem, če v skritih žepih moje domišljije še zmeraj poganjajo jurčki čudežev in jaz sama na tihem še zmeraj čakam starodavna vilinja ljudstva, ente ljubljenih izgubljenih gajev in Gandalfa in čudoviti Zlati vek.

*Majhni žepi
so žepni čudeži
trezorjev kraljevine,
kjer je kralj*

*stekleni gumb
in imaš malihe
za rubine.*

*Veliki žepi
so odlagališče
za spomine,
kjer stekleni gumb
je izgubljeni raj
in maline
pajčevine.*

Celje, 25. 6. 1996

Igor Saksida

VRTNARJEVA LJUBEZEN ALI PRIMI PESMICO ZA REP

1 Slovenci imamo kar nekaj knjig mladinske poezije, ki bi lahko veljale za nekakšne »cvetnike« oz. za izbore tistih pesmi, ki so se sestavljalcem zdele v njihovem času najbolj kvalitetne. Prve »antologije« seveda še niso bile zbirke mladinske poezije v pravem pomenu besede: na začetku devetnajstega stoletja so npr. Primičeva *Nemško-slovenska branja*, Jarnikova knjiga *Zber lepih ukov za slovensko mladino* ali Ahačlove *Koroške ino štajerske pesmi* vključevale mladinsko poezijo ob nemladinski, skladno z opredelitvijo naslovnika, ki je obsegala pojma ,mladino' in ,kmete' (prim. tudi naslov Staničeve zbirke *Pesmi za kmete ino mlade ljudi*). Tako se na začetek niza mladinskih antologij bržkone postavljajo šele Brezovnikovi *Zvončeki* (1887), prva prava tematska antologija, ki jo je avtor podnaslovil kot *Zbirko pesnij za slovensko mladino* in ki še vedno odraža mnogoplastnost besedne zveze ,mladinska poezija' (besedila z najra-

zličnejšo vzgojnostjo in po snovi blizu nemladinski poeziji, če že ne povsem skladna z njo). Zbirka *Zvončeki* je povezana z značilnimi potezami razvojno-tipološke podobe slovenske mladinske poezije v devetnajstem stoletju. Uredniškova težnja po moralni in domovinski vzgoji mladine je utemeljevala izbor besedil, ki s svojo funkcionalno obremenjenostjo, vidno v motivni konkretizaciji tendence in oblikovanju zglednega lika, sodijo v vzgojno-poučni tip mladinske poezije. Na poučno in zgledno (izvorno razsvetljsko) pesemsko izročilo se navezujejo tudi Brezovnikova načela ureditve antologije: pojmovanje funkcije mladinske poezije, vključevanje nemladinskih avtorjev na podlagi notranjeformalnih kriterijev (zlasti tendencioznosti) ter želja obvarovati bralca pred nespodobnim petjem. Istofunkcijske so tudi dinastične hvalnice in ljudske pripovedne pesmi, ob njih pa še idealizacijske pesmi, ki jih je v tem času

pisala zlasti L. Pesjakova. Ob teh umetniško reduciranih besedilih so kot poseben tematski sklop v antologijo uvrščene zbliževalne Levstikove *Otročje igre v pesencah*, ki temeljijo na jezikovno-predstavni nesmiselnosti ljudske poezije, tematizaciji otroške igre in ukinjanju vrednostnega razkoraka med mladinsko in nemladinsko poezijo. Poleg funkcijske in kakovostne raznovrstnosti Zvončeve opazno zaznamuje tematska zgradba antologije, ki se kaže v razporejanju gradiva v šest razdelkov: (1.) dinastične hvalnice in domovinske pesmi, (2.) pesmi o naravi, (3.) vzgojne jutranje in večerne pesmi ter otroške molitve, (4.) tematsko raznovrstne zahtevnejše pesmi (idealizacijske pesmi, hvale modre urejenosti sveta), (5.) Levstikove *Otročje igre v pesencah* in (6.) pripovedne pesmi (basni in balade). Ta častitljivi cvetnik je predhodnica množice kasnejših antologij, in sicer zbirk ljudskih pesmi (npr. *Belokranjske otroške pesmi*, nabral B. Račič (1924), *Ljudske pesmice* in *Jurček orje* M. Matičetova (1972) *Kovač konja kuje* (1981)), Jeklovih *Zvezdic* (3. izd.: 1925) oz. tematskih Legiševih antologij (*Pojte, pojte drobne ptice* ter *In ptice nam zapele so*), Menartovega niza klasičnih pesmi *Naj mi sije sončece, naj mi poje srčece* (1980) ter splošno znane, nemara kar »klasične« Grafenauerjeve antologije *Sončnica na rami*, ki je najbolj kompleksna, s komentarji ustrezno dopolnjena zbirka slovenske mladinske poezije. *Sončnica na rami* je urejena po kronološkem načelu – od najstarejših avtorjem k sodobnim – s tem pa se najbolj razlikuje od tematskih antologij, ki gradivo razporejajo na podlagi motivnih in tematskih vzporednic med besedili.

Omenjene publikacije – od Brezovnika do Grafenauerja – same po sebi zastavljajo štiri vprašanja. Prvi dve sta strokovni: Ali je ob starejših in sodobnih »cvetnikih« res upravičen še en tak cvet-

nik? Ali ni bolje brati kar vse po vrsti: pesniške zbirke in revijalne objave? Tre-tje in četrto vprašanje proizvede tržna logika: Ali bo taka zbirka t.im. »klasi-sikov«, oblikovana slejkoprej po subjektivnih sestavljalčevih merilih izbora, pa čeprav še tako usklajevana z »objektivno« kritiko, odmevnostjo in razvojno pomembnostjo avtorja, imela bralce? Ali se bo knjiga prodajala?

2 Nastanek nove antologije *Primi pesmico za rep* utemeljuje več razlogov. V poznih osemdesetih in v devetdesetih letih se je na Slovenskem močno razmahnila kvalitetna mladinska poezija (npr. zbirke B. A. Novaka in B. Štampežmavc, najnovejša Pavčkova zbirka *Majhen dober dan* ipd.), ki po razvojnem pomenu, izoblikovani poetiki in priljubljenosti »zasluži«, da se jo uvrsti v antologijo mladinskih besedil. V tako zbirko žal ni mogoče zajeti vseh avtorjev, kot bi si morda kdo želel, pač pa le kvalitetne in razvojno pomembne. Antologija je že po definiciji zbornik najboljših stvaritev, zato jo je mogoče vzporejati z izbranim, ne pa z zbranim (pesniškim) delomakega naroda. Kljub temu *Primi pesmico za rep* zajema poezijo več kot šestdesetih slovenskih pesnic in pesnikov, med katerimi so nekateri klasiki celo prvič uvrščeni v antologijo (npr. M. Kunčič). Nastanku novega cvetnika so botrovala tudi aktualna spoznanja literarne vede o tipološki razplatenosti mladinske poezije (vzgojno-poučna, idealizacijska in dvogovorno-zbliževalna poezija), z vrednostno opredelitvijo zbliževalno-dvogovornega tipa (tj. umetniška mladinska poezija). Zavestno izpuščanje besedil, ki so s svojo vzgojno-poučno funkcijo bližje moralni vzgoji kot literaturi, ter besedil, ki po trivialnih besedilnih vzorcih idealizirajo otroštvo kot čas miline, nekonfliktnosti, ljubkosti in igrivosti (s tipičnimi predivniki in

pomanjševalnicami), je narekovalo osvetljevanje starejših in sodobnih pesmi v luči tipologije mladinske poezije.

Metoda dela je bila preprosta: sestavljalec je ponovno prebral grmado pesniških zbirk (temeljno gradivo mu je nudil arhiv študijskega oddelka Pionirske knjižnice v Ljubljani) ter izbral besedila, ki so ga nagovorila in ga pritegnila s svojo umetniško inovativnostjo. Tako je nastal prvi, dosti preobsežen, predvsem pa grob izbor najboljših mladinskih pesmi. Sestavljalčev literarni okus seveda ni mogel biti edino merilo za vrednotenje in izbiranje besedil – dragocen pripomoček za »premerjanje« poezije so mu bile interpretacije mladinske poezije/literature (npr. članki N. Grafenauerja, D. Poniža, T. Kermaunerja, B. Hanuš, J. Brinarja, F. Forstneriča, A. Glazer, M. Kobe, J. Rotarja, J. Snoja in še drugih). Tretji strokovni vir, ki je sooblikoval novi cvetnik, so tvorila spoznanja književne didaktike o bralnem razvoju in bralnih interesih otroka, zlasti o branju poezije kot širjenju spoznavnih omejitev stvarnosti ter o bralnih interesih otrok (katere teme so otrokom blizu). Spoznanja o pogostnosti in razvoju bralnih interesov so bila pomembna zlasti v sklepnem delu priprave antologije, tj. v razporejanju pesmi po tematskih razdelkih. Dejstvo je, da se poezija že sama po sebi razporeja po temah: Kosovelova poezija je tako snovno izrazito povezana z naravo, Grafenauerjev Pedenjped z igro, Snojevo pesništvo s temo družine; vendar spoznanja o priljubljenosti kake teme (tematski bralni interes) poleg zahtevnosti jezikovno-vsebinskih plasti besedil odločajo o namembnosti antologije/pesniške zbirke bralcu določene starosti. Tako je dejstvo, da je za nižje razrede osnovne šole najprimernejša tematska razvrstitev poezije (in ne morda kake druge razvrstitve, ki so primernejše za starejše bralce, npr. razvrščanje po kronološkem principu:

od romantike k modernizmu, ali po žanrskem kriteriju: od lirike k pripovedni poeziji, baladam in romancam). Besedna zveza »tematska razvrstitev« obsega dvojce:

– osrednji kriterij je uvrščanje besedil na podlagi teme pesmi v *razdelke* (pesmi o doživljanju narave, pesmi o družini in o igri ipd.) ter

– iskanje *smiselnih povezav* med pesmimi *znotraj razdelka* (iskanje »drobnih« zvez med besedili, npr. na ravni motivov in motivnih drobcev).

Očitno je, da priprava tematske antologije poteka po logiki recitala poezije, pri katerem je poleg reprezentativnosti besedil nujno upoštevati tudi »vezi« med pesmimi – le tako namreč dobi izdelek zaokroženo in smiselno notranjo formo.

Poleg glavnih meril (tipologija mladinske poezije, izbor klasičnih tekstov in upoštevanje bralnih interesov) sta na podobo novega cvetnika vplivali še dve izhodišči izbora. Najpomembnejši avtorji so v antologiji zastopani z več pesmimi kot manj pomembni: tako je v antologiji enajst pesmi N. Grafenauerja, devet pesmi M. Košute, sedem pesmi K. Koviča, dvanajst pesmi T. Pavčka, sedem pesmi J. Snoja, šest pesmi D. Zajca in sedem pesmi O. Župančiča, če omenimo le nekatere osrednje avtorje. Ker sta bili kvaliteta in odzivnost avtorja prvo načelo izbora, je cvetnik tudi informacija o obsegu in umetniški globini poezije določenega avtorja. Tej notranji, na številu objavljenih pesmi zasnovani predstavitvi avtorja, se pridružuje še »zunanji«, »suhi« bibliografski portret pesnice oz. pesnika, in sicer v razdelku *Še nekaj besed o pesnicah in pesnikih*. Ta predalček »predstavi« avtorico/avtorja z nekaj skopimi podatki o življenju, bolj natančno pa prikaže njihovo delo za mladega bralca (mladinsko poezijo, prozo in dramatiko).

Drugo izhodišče se podrobneje navezuje na bralca: antologija je namenjena

otrokom od šestega do približno desetega leta starosti, posamezna besedila tudi mlajšim (npr. Savinškova *Biba leze*) oz. starejšim bralcem (npr. Grafenauerjeva *Glava* ali Pavčkov *Cvet v Ajdovski jami*). Ni potrebno posebej poudarjati, da se bralni interesi znotraj tako široko zastavljene ciljne skupine razlikujejo ter da so nekatera besedila prelahka (npr. za devetletnika), druga pa pretežka (npr. za šestletnika). Omenjene razlike v razvosti in zastopanosti bralnih interesov so bile upoštevane pri sestavljanju razdelkov: na začetku razdelka so zato lažja, na koncu pa težja besedila. Antologija je namenjena tudi staršem, kot »cvetnik« pa seveda tudi vzgojiteljem in učiteljem – torej vsem »otrokom«, starim od sedem do sedemdeset let.

3 Zakaj cvetnik? Ta izraz se zdi lepši, pa tudi bolj igriv in duhovit kot tujka »antologija«, ki spominja bolj na kako otorinolaringologijo kot pa na zbirko poezije. Cvetnik, ki je sopomenka za antologijo, že na ravni korena besede vzpostavlja zvezo s cvetom, rožo, vonjem – in kdo se ob tem ne bi spomnil ene najbolj znamenitih pesmi v slovenski mladinski poeziji, Zajčeve pesmi *Vrata*, iz katere zadiši ena sama, najlepša in največja roža? Poezija je resnično vrt rož – in ljubitelja rož ne zanimajo njihova imena, pač pa lepota in vonj. V uvodu (*Dragi bralci*) je tudi povedano, zakaj je knjiga označena kot »mali cvetnik«: dvesto petdeset besedil je za koga morebiti kar veliko, a za izčrpno predstavitev slovenske poezije še vedno majhno število; prikaz vseh tipološko in tematsko najbolj zanimivih besedil bi zahteval nekajkrat obsežnejšo knjigo, če bi želel vsaj registrirati danes marsikomu neznana imena starejše in sodobne slovenske poezije, kot so F. Žgur, V. Stanič, A. Čebular, L. Pesjakova, M. Grošelj, Z. Ocvirk, R. Mohar, F. Lovšin, S. Sardenko, V. Mokrin Pauer, L. Šorli,

B. Žužek, U. Vošnjak, S. Vinšek, S. Wakounig, K. Kolbič, D. J. Sojer, V. Kapus, L. Kalan, B. M. Kopina, T. Dodlek, M. Sedlak, F. Tronkar in še kdo. Zanimivo bi bilo ponatisniti stare slavlilne, rodoljubne in druge vzgojne mladinske pesmi, ki danes delujejo komično (npr. pesem V. Albreht o tem, da »pionirka Metka / ve, kaj je petletka«). Smeh vzbudi tudi pretirano sentimentalne pesmi, tiste, ki otroka in stvarnost prikazujejo v »posladkanih« motivih ptičkov, otrok med rožicami; npr. deklice, ki jo vabi ptičica: *Pridi, pridi se igrat, / rosno travico teptat*. Vse te, literarno bolj ali manj dovršene mladinske pesmi, bi zaslužile »predstavitev« v obsežnejši antologiji, vendar je veliki cvetnik, ki bi pesmi opremil tudi z bistvenimi interpretacijskimi poudarki, zaenkrat zgolj ideja, ki še čaka podrobnejše dodelave in izvedbe.

Mali cvetnik je zbirka cvetov poezije, je *cvetličarna pesmi, kjer v oblak stisneš dišečo stvar*, kot je zapisala devetletna Erika. In ker je cvetnik beseda, ki jo slovar resnobno opiše tudi kot »knjiž. redko antologija, izbor: cvetnik slovenskega pesništva«, je sestvaljalec za drugačno, bolj razigrano definicijo cvetnika prosil kar otroke – pravzaprav ne neposredno otrok, pač pa dve imenitni učiteljici, Lilio Ratoša in Alenko Skupek, ki sta mu nato poslali otroške definicije. Sedma stran cvetnika je tako niz povedi, ki se začenjajo s *Cvetnik je ...* Ta stran je v pravem pomenu oznake »otroško videenje pesmi kot rož« – potem pa bralca pot popelje preko *motta* cvetnika (T. Pavček: *Branje*), katerega temeljni poudarek je, da je branje pustolovščina in igra, ki te odvede »v Koromandijo ali še dlje«, v razdelek *Juri s pušo*. Prva gredica malega cvetnika tematizira otroka in otroštvo. »Glavne osebe« so Jurček in Katarina, Barbara, Jan, Polonca, Tomaž, Rozalija, Veronika. Otroci se v poeziji jočejo in smejejo – tu je prostor za Župančičevega objokanega Cicibana –,

se »igrajo« odrasle (Grudnov Jožek, Tomazek V. Albreht ali Snojeva Veronika, ki gre na ples), slikajo in poslušajo naravo, se ozirajo okoli sebe in čudijo svetu. Odidejo na potovanja v daljne svetove (npr. s Kunčičevo *Markovo ladjo*) ali v skrivnostni svet sanj (npr. s srebrno kočijo Grafenauerjevega spančkapana), obdajajo jih podobe igrivih odraslih (biba leze), pa družinske ter šolske zgoode in nezgoode (tuljenje malčka Gaja, cvek iz računstva, »boj« in junaštva (Marčev boj s petelinom, Stritarjevi in Levstikovi vojaki, Pavčkov pretepač), ljubezen, sreča in prijateljstvo. V vsej tej zmešnjavi podob in dejavnosti sta v središču pesmice *ona ali on*: junakinja in junak, ki ustvarjata svoj svet, se srečujeta s svetom drugih in se, kot Grafenauerjev Pedenjped, ogledujeta v zrcalu (pesmi). Razdelek zajema lažje (npr. *Katarina, Barbara*) in zahtevnejše pesmi (Deklevove *Sanje imajo kape z rdečimi cofi*), ki so zgrajene na svobodni igri asociacij in ki sporočilo pesmi le nakazujejo, a ga nikdar ne »izrečejo«. Od tod vodi pot v drugi razdelek: *Tam v daljavi, tam v goščavi*. Svet, ki je junakinjo/junaka obdajal v prvem razdelku, se »razširi«. Poleg Jurija ali Katarine, ki čofotata v luži, so vsaka v svoji luži še žabica ali račica (tako npr. v pesmi *Tri luže* N. Maurer). Zdaj v pesmi ni več poudarjen »jaz«, pač pa »drugi«, »vsi« — pot od »jaza« k »drugemu« je oddaljevanje od lastne središčnosti in samozadostnosti: na svetu je poleg »jaza« še racman, rak, mala miška, zajec in pes. Za vogalom v gostilni gangsterja lisica in volk pijeta pivo, neugnani konji divjajo čez prerijsko poljku še na misel ne pride, da bi plačal davek, kačji pastir je neulovljiva skrivnostnost večera v naravi, krokodili jočejo po mami, jež je važič, veriverica pa priliznjena in sladkosnedna frklja. Svet živali je torej zanimiv in nenavaden, podoben je človeškemu svetu, v njem je vse mogoče, če le znaš prisluhniti. Le

koga zanimajo dolgočasne kokoši na dvorišču — kokoši iz pesmi imajo kokokokokomisijo in kokokokopolicijo, pesemske gobe pa so prave lepoticice, obdane s snopi svetlobe plesne dvorane. Žabe? Se ženijo na žabji svatbi, da raki ne morejo spati. Slon? Kakor slon taca po cvetju, ko spoznava svet, dokler ga v rilec ne piči čmrlj. In še mnogo drugih čudes živalskega sveta, ki se bralcu prikažejo, če le zmore pozabiti nase in pogledati okrog sebe. Ptička, ki v prvem razdelku še ne zapoje, v tem razdelku žvrgoli na vse grlo. In ko je popotniku dovolj živalskega direndaja, ga čaka tretji razdelek; tu ni nikakršnega hrupa, ni divjega ritma — bralec vstopi v lirski svet poetizirane narave ter z Lili Novy začudeno vzdikne: *Svet je poln prelepih slik!* Pesmi o snežinkah, belih vršacih, maju in rožah, travi, zasanjanemu žitu, soncu in oblakih, morju razkrivajo temeljno sporočilo razdelka, ki ga je najti v Kosmačevi *Kaplji rose*: v drobni kaplji rose je cel svet. Narava se v tem razdelku odstira kot skrivnost, kot galerija krhkih arabesk, ki jih tvorijo žarki, kapljice, veter in — tišina; kot kalejdoskop, v katerega so ujeti oceani in puščave, sinje nebo in sonce kot osrednji motiv razdelka. Začuden opazovalec velikih drobnih podob, ki jih radovednim očem razkriva narava, skupaj s pesnikom D. Zajcem pozdravi sončni dan: »Dan, dober dan.« Lirika pač ni množica besedil — lirika je neupovedljivo občutje, lirska pesem, tudi mladinska, je le njegov približek. Pa pride, po izmuzljivem tretjem razdelku, nagajivi četrti razdelek, ki bralca odpelje na otok Niga. Kje je ta otok? Ni ga! Ni ga? Seveda, Niga. *Na otoku Niga* — cirkuški šotor, v katerem so doma pustne šeme, klovni, prepaletni butalski Blatničani, Mižek Figa, škrti, zvezdoplovci in zzzbudilka, slon Misbaba in mehke snežinkaste pesniške race ter pošasti iz Ajdovske jame. Nonsens, fantastika in pravljčni motivi

tvorijo vzporednike in poldnevniko tega narobe sveta. Na tem svetu, ki je tu, okoli nas, a ga ni, ko ga hočemo prijeti za rep, in ki se spet pojavi, kadar je najmanj treba, na otoku, *ki je Niga*, je vse mogoče – na njem, zidajo zidarje hiše, kot je modro ugotovil A. Gradnik, tam, je miška mačko snedla, kot poroča pesnica L. Prunk Utva; v tem pravljičnem svetu raste sončnica, s katero, na mah prepodiš pošasti iz Ajdovske jame, sklene razdelek Pavčkova pesem *Junak*. Narobe svet torej ni čista igra, norost, provokacija – narobe svet je alternativa, upor v smehu in uganki, barvna »kopija« črno-bele (ali sive) realnosti, vsakdanjosti. Drugačno skrivnost pa skriva *Skrinjica v mamini skrinji* – zlata ptičica v njej je mamina in očetova ljubezen; peti razdelek je torej posvečen mami, očetu, babici, dedku, tetam in stricem ter odraslim nasploh. Kakšni so odrasli v mladinski poeziji? Največkrat taki, kot junaki iz prvega razdelka: igrivi in zaspali, zvezdni popotniki in malčki brez moči, vsevedni in sladkosnedni, s prifrknjenim nosom kot Pavčkova *Teta Mara*. Toda na sam konec razdelka so postavljene tri pesmi, ki govorijo o minevanju in o spominu: dedek bi v Kunčičevi pesmi *Ded sanja* spet rad postal mlad, v Forstneričevi pesmi živi dedek naprej v

stari in sivi sliki, Župančičev dedek pa je lani odšel v Koromandijo. Starost in smrt sta besedi, ki v mladinsko poezijo vstopata obzirno in v zastrti simboliki. Čisto poseben razdelek malega cvetnika je gredica *Igrajmo se besede*, ki razkriva, a nikoli ne razkrije, čarobno formulo za nastanek pesmi. Pesem je igra, z besedami se pesniki/otroci igrajo, pesem prebiva v svetlem domu široko odprtih, donečih ust, hitra pesem divja po papirju in kar čofne v uho, smehasta pesem okuži vsa usta, ene besede so, sočne in zvočne in vsemogočne, druge pa, kisle in puste, kot ugotavlja T. Pavček. In na koncu cvetnika je bralec spet na začetku – pri roži, do katere je moral prehoditi pot od razdelka do razdelka, od vrat do vrat, z vrta na vrtec (kak odrasel resnež pa nazaj v vrtec), da mu je znova zadišala roža, najlepša in največja, iz Zajčeve sklepne pesmi.

Tak je vrtnarjev zemljevid poti do cvetnika in od razdelka do razdelka. Na zemljevidu so tako puščobne lise podatkov in opredelitev kot svetlejši odtenki jezika, s katerim govori zeleno drevo poezije; zato se bo bralcu ta zapis morda zdel sila nenavaden. A kako bi lahko razumljivo pisali o nerazumljivem, kako bi prijeli metulja za krila, ne da bi nam na prstih ostal zlati prah?